

Κεφάλαιο 1

Ιστορία της θεματικής οργάνωσης

Μέρος Α: Από τον Αριστοτέλη και τη Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας ως το Βυζάντιο

Η έννοια της οργάνωσης της γνώσης είναι τόσο παλιά, όσο και η γνώση. Το ανθρώπινο μυαλό ταξινομεί με μια ακούσια διαδικασία πληροφορίες που πήρε και επεξεργάστηκε σε τομείς που συνδέονται μεταξύ τους με έννοιες, ονόματα, γεωγραφικά σημεία, μυρωδιές, γεύσεις ή συναισθήματα. Όλα αυτά αποθηκεύονται ως αναμνήσεις και δημιουργούν τις εμπειρίες. Στον κόσμο της καταγεγραμμένης γνώσης η διαδικασία αυτή διασπάται σε λογικά μέρη που απαρτίζουν ενότητες. Η διάσπαση αυτή καθεαυτή αποτελεί από μόνη της μια επιστημονική διαδικασία και η σύνδεση των μερών και οι συνάψεις μεταξύ των στοιχείων είναι αποτέλεσμα λογικών και γνωσιακών διεργασιών. Προκειμένου να εξηγήσουμε αυτή τη σύνθετη διαδικασία παρατίθενται στη συνέχεια ως σημεία αναφοράς κάποιοι σταθμοί στην ιστορία της οργάνωσης της γνώσης. Οι σταθμοί αυτοί σηματοδότησαν, την απαρχή, την εξέλιξη αλλά και κάποιες φορές την οπισθοδρόμηση, ως τη σημερινή αντίληψη μας για τη γνώση και την οργάνωσή της. Έτσι ξεκινώντας από την αρχαία Ελλάδα και συνεχίζοντας με τους Αλεξανδρινούς φιλολόγους, τα μοναστήρια της Δύσης και τους λόγιους του Βυζαντίου, μέχρι τις βιβλιοθήκες του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα θα καταλήξουμε στις σύγχρονες προσπάθειες για την οργάνωση του ψηφιακού μας κόσμου. Πρώτος σταθμός η σκέψη του Αριστοτέλη για την οργάνωση των στοιχείων που απαρτίζουν τη φιλοσοφική και γνωσιακή του αντίληψη.

Ο Αριστοτέλης

Τα έργα του Αριστοτέλη συχνά παρουσιάζονται σε μας ως μια προσπάθεια του να αποτυπώσει όλη τη γνώση που είχε μέχρι τότε στην κατοχή του ο άνθρωπος. Το έργο του θα μπορούσε κάλλιστα να θεωρηθεί ως μια πρώτη προσπάθεια σύνταξης μιας εγκυκλοπαίδειας, με τη σημερινή έννοια του όρου. Η προσπάθεια αυτή γίνεται όχι

μέσα από μια απλή αλφαβητική οργάνωση – όπως θα περιμέναμε σήμερα- αλλά με βάση ένα σύστημα οργάνωσης και ταξινόμησής της γνώσης σε μεγάλες θεματικές ενότητες (πχ. Φυσικά, Πολιτικά, κλπ).

Ο Αριστοτέλης αποτελεί ίσως τον θεμελιωτή της θεματικής οργάνωσης της γνώσης και της ταυτόχρονης διατύπωσης των συσχετισμών των θεματικών ενοτήτων μεταξύ τους. Η Αριστοτελική αντίληψη της οργάνωσης των επιστημών δεν είναι στεγανή, όπως αυτή που ακολούθησε αργότερα στις μεσαιωνικές βιβλιοθήκες αλλά έχει την ευρύτητα της επικοινωνίας μεταξύ των θεματικών πεδίων και της συνοχής της γνώσης και των τομέων που επεξεργάζεται ο ανθρώπινος νους.

Το έργο του Αριστοτέλη διακρίνεται σε επιστημονικές τάξεις⁵:

Φυσικά	Πολιτικά	Φυσικο ιστορικά/ (Βιολογικά)	Φιλοσοφικά	Λογικά/ Όργανον
Φυσική ακρόασις (γενικοί νόμοι της φύσης)	Πολιτική ακρόασις (σκοπός της πολιτείας, πολιτεύματα, αγωγή)	Περί ζώων ιστορία	Ηθικά Νικομάχεια	Κατηγορία (θεμελιώδεις έννοιες)
Περί ουρανού	Οικονομικά	Περί ζώων μορίων	Μετά τα φυσικά	Περί ερμηνείας
Περί γεννήσεως και φθοράς		Περί ζώων γεννήσεως	Περί ψυχής (ψυχολογία)	Αναλυτικά πρότερα και ύστερα (περί συμπερασμάτων και αποδείξεων)
Μετεωρολογικά		Φυσιολογικές πραγματείες		Τοπικά (περί ευρέσεως αποδείξεων γενικά)
Ανέμων θέσεις και προσηγορία				Περί σοφιστικών ελέγχων
Περί ατόμων γραμμών				Τέχνη ρητορική
Μηχανικά προβλήματα				Περί ποιητικής
				Προβλήματα

Πίνακας 1. Απεικόνιση της θεματικής οργάνωσης του έργου του Αριστοτέλη

⁵ Για μια συνοπτική εργογραφία του Αριστοτέλη βλ. Αριστοτελικός Όμιλος Αθηνών http://www.aoa.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=28&Itemid=62. Ανακτήθηκε 29/9/2012. Επίσης μια σύντομη αναδρομή για τις ανάγκες του παρόντος μαθήματος μπορείτε να βρείτε στο <http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CF%81%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%84%CE%AD%CE%BB%CE%B7%CF%82>. Ανακτήθηκε 29/9/2012

Το έργο του Αριστοτέλη μοιράζεται σε «τάξεις» κατηγορίες και κάθε μία από αυτές περιλαμβάνει έργα που στην ουσία αποτελούν υποκατηγορίες της αρχικής τους. Το πολυπληθές έργο του Αριστοτέλη που έφθασε ως εμάς μέσα από τα κείμενα του Διογένη Λαέρτιου⁶ το διαμορφώνει σε κατηγορίες και μας δίνει υποδιαιρέσεις για κάθε ενότητα που επεξεργάζεται.

Στις επιστημονικές τάξεις που διαχωρίζει ο Αριστοτέλης το έργο του, η επικοινωνία μεταξύ των επιστημών και η ολότητα της γνώσης διαφυλάσσεται μέσα από την προσέγγιση που δίνουν τα έργα που περιλαμβάνουν οι δύο τελευταίες κατηγορίες των έργων του: αυτές της Φιλοσοφίας και της Λογικής ή Οργάνου.

Συγκεκριμένα, τα φιλοσοφικά έργα του Αριστοτέλη κατά τον Διογένη Λαέρτιο⁷ διακρίνονται σε πρακτικά και θεωρητικά. Τα πρακτικά περιλαμβάνουν τα ηθικά και πολιτικά έργα, καθώς γράφουν για τα όσα αφορούν την πόλη και το σπίτι. Το δε θεωρητικό μέρος περιλαμβάνει τη φυσική και τη λογική, όπου η λογική δεν εκλαμβάνεται ως αυτόνομο σύνολο, αλλά ως ένα όργανο εξακρίβωσης της επιστήμης. Και ο στόχος είναι διπλός: να ξεχωρίσει το πιθανό από το αληθές. Για να τα πετύχει αυτά χρησιμοποιεί δύο τεχνικές: αφενός μεν τη διαλεκτική και τη ρητορική για να υποστηρίξει το πιθανό και αφετέρου την ανάλυση (Αναλυτικά πρότερα και ύστερα) και τη φιλοσοφία για να υποστηρίξει το αληθές. Με το έργο αυτό ο Αριστοτέλης δίνει ένα εργαλείο προσέγγισης της επιστήμης που μπορεί να χρησιμοποιηθεί από όλες τις υπόλοιπες πχ τη Φυσική ή την Πολιτική. Βλέπει δηλαδή, τις επιστήμες ως τμήματα μιας ενιαίας γνώσης που η μία συνεπικουρεί την άλλη.

Συμπληρώνει δε ο Διογένης Λαέρτιος ότι ο Αριστοτέλης χρησιμοποίησε για την έρευνα, την κριτική και τη χρήση τα έργα Τοπικά και Μεθοδικά καθώς και τα Προβλήματα καθώς και τα έργα Αγωνιστικά και περί σοφιστικών ελέγχων. Βασικό στοιχείο της επιστήμης και κριτήριο της αλήθειας παρουσιάζεται μέσα από το έργο Αισθητική και αφορά αυτό που σήμερα θα ονομάζαμε Δεοντολογία, όσο δε για το τι είναι ηθικό ή μη αναφέρεται στο έργο Πολιτικά και Ηθική⁸.

Ο Αριστοτέλης διακρίνει θεματικές ενότητες που συμπληρώνουν η μια την άλλη, που επικοινωνούν και συνθέτουν νέα υποσύνολα ή υπερσύνολα που εξασφαλίζουν την ολότητα της γνώσης ενώ ταυτόχρονα υποδεικνύουν την εξειδίκευση. Η διάκριση των επιστημών στην Αριστοτελική σκέψη είναι λογική και πηγάζει από τη γνώση των

⁶ <http://www.mikrosapoplous.gr/dl/dl05.html#aristotelis> παρ. 22-27. Ανακτήθηκε 29/9/2012.

⁷ <http://www.mikrosapoplous.gr/dl/dl05.html#aristotelis> παρ. 28, 29 και 30. Ανακτήθηκε 29/9/2012

⁸ Η μετάφραση είναι ελεύθερη.

πραγμάτων. Από την άποψη αυτή ο Αριστοτέλης δεν μπορεί να θεωρηθεί με τη στενή έννοια «ταξινόμος» ή «βιβλιοθηκονόμος» αλλά «γνώστης» των πραγμάτων που επιθυμεί να δημιουργήσει μια τάξη στους επιστημονικούς χώρους που τον απασχολούν ώστε να μπορεί να οργανώνει τα πράγματα για επιστημονική έρευνα και χρήση κατ' αποκλειστικότητα. Ο Αριστοτέλης επιδιώκει τη γνώση που αφορά «τη φύση των πραγμάτων» και μέσα από την κατανόηση της φύσης των πραγμάτων προβαίνει στη νοηματική οργάνωση τους. Ο Αριστοτέλης λειτουργεί ως ερευνητής και στην πορεία του αποδίδει έναν εξαιρετικά αναπτυγμένο τρόπο οργάνωσης, σύνθεσης και ολότητας των επιστημών που εξακολουθεί ακόμα και σήμερα να κατευθύνει τα ταξινομικά συστήματα.

Στην πορεία των αιώνων που ακολούθησαν αυτό που χάθηκε σταδιακά είναι η σύνθεση και η ολότητα των επιστημών. Τα ταξινομικά συστήματα που αναπτύξαμε, και με βάση τα οποία δούλεψαν οι βιβλιοθήκες επί αιώνες, ήταν με βάση τα στεγανά όρια μεταξύ τομέων και εξειδικεύσεων. Σήμερα χάρη στην εξέλιξη των τεχνολογιών πληροφόρησης έχουμε τη δυνατότητα να υπερβαίνουμε τα συστηματικά χωρισμένα επιστημονικά πεδία και να επαναφέρουμε τις νοηματικές συνδέσεις μεταξύ τους.

Οι Αλεξανδρινοί

Η Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας συγκεντρώνει συγγραφείς και λόγιους οι οποίοι αποτελούν τη συνέχεια της Αριστοτελικής σκέψης κυρίως σε σχέση με τις φιλολογικές πρακτικές που αφορούν τη διαχείριση των κειμένων.

Η Βιβλιοθήκη ιδρύθηκε στις αρχές του τρίτου αιώνα προ Χριστού και συγκέντρωνε όλη την καταγεγραμμένη γνώση. Οι συγγραφείς αντιμετωπίζουν τα κείμενα της βιβλιοθήκης τόσο ως αντικείμενα της έρευνάς τους όσο και ως εργαλεία για τη συγκέντρωση γνώσης. Στη διαδικασία αυτή δημιουργούν καταγραφές, καταλόγους και συλλογές. Οι Αλεξανδρινοί φιλόλογοι – συγγραφείς – βιβλιοθηκονόμοι ανασύρουν μέσα από τα κείμενα που έχουν στη διάθεσή τους στη Βιβλιοθήκη πληροφορίες κάθε είδους και δημιουργούν νέα τεχνητά κείμενα φτιαγμένα από τις δικές τους παρατηρήσεις και σχόλια. Παίρνουν μέσα από τα κείμενα λέξεις, φράσεις, γνωμικά, αστρονομικές μετρήσεις και γεωγραφικές παρατηρήσεις, ονόματα και γεγονότα και τα μεταφέρουν σε νέα τεχνητά κείμενα που ονομάζουν «υπομνήματα» και «λήμματα». Οι πληροφορίες αυτές συχνά χάνουν την αρχική τους έννοια καθώς μεταφέρονται έξω από

το αρχικό νοηματικό περιεχόμενο, άλλοτε γίνονται απλά πληροφοριακά δεδομένα και άλλοτε αλλοιώνονται.

Οι Αλεξανδρινοί, όπως και οι σημερινοί βιβλιοθηκονόμοι αντιμετωπίζουν το πρόβλημα μεταφοράς της πληροφορίας από το αρχικό της υπόστρωμα σε ένα άλλο και βρίσκονται μπροστά στο αναπόφευκτο δεδομένο της αλλοίωσης της. Ποιοι είναι οι Αλεξανδρινοί συγγραφείς, φιλόλογοι, βιβλιοθηκονόμοι που διαβάζουν τα κείμενα, αποφασίζουν τι πρέπει να επιλέξουν για να δώσουν πρόσβαση στην πληροφορία που εμπεριέχεται στο κείμενο και πως το μεταφέρουν αυτό; Ποια είναι τα πολιτιστικά, φιλοσοφικά και ιδεολογικά – θρησκευτικά ή φιλοσοφικά τους πιστεύω; Ποιες είναι οι πολιτιστικές επιδράσεις και ποια η περιρρέουσα ατμόσφαιρα της Αλεξανδρινής Βιβλιοθήκης που ωθεί ή απωθεί την αποδόμηση σε νοηματικές έννοιες και την επανασύνθεση των μεγάλων έργων που περικλείονται στη Βιβλιοθήκη. Πως παίρνουν τις αποφάσεις για το ποια θέματα θα κρίνουν ως ενδιαφέροντα και απαραίτητα για καταγραφή και πως γίνεται η απόδοση αυτών των θεμάτων; Η διαδικασία, δύο σχεδόν χιλιετηρίδες αργότερα εμπεριέχει τους ίδιους προβληματισμούς και τους ίδιους κινδύνους.

Οι βιβλιοθηκονόμοι της Αλεξάνδρειας και οι βιβλιοθηκονόμοι του 21^{ου} αιώνα έχουν τους ίδιους προβληματισμούς, επηρεάζονται από τις αντίστοιχες κοινωνικές και πολιτιστικές συνθήκες της εποχής τους και με τον ίδιο τρόπο δημιουργούν τεχνητές καταγραφές για να δημιουργούν πρόσβαση στην πληροφορία που εμπεριέχεται στο νοηματικό περιεχόμενο ενός κειμένου. Έτσι οι Αλεξανδρινοί συγγραφείς-βιβλιοθηκονόμοι δημιουργούσαν υπομνήματα και λήμματα, οι σύγχρονοι βιβλιοθηκονόμοι δημιουργούν περιλήψεις και λήμματα. Καθεμιά από τις δύο ομάδες χρησιμοποιεί την τεχνολογία που είναι διαθέσιμη στην εποχή της. Καθεμιά από τις δύο ομάδες ονομάζει τα τεχνητά κείμενα που δημιουργεί διαφορετικά. Οι αλεξανδρινοί έχουν «Εκλογές/ συλλογές» που οδηγούν σε «συναγωγές/ ανθολογίες» ή «πίνακες» εννοώντας ότι τα αρχικά δεδομένα είχαν περάσει από μια διαδικασία αποτύπωσης που ήταν πρόσθετη και πέρα από τον αρχικό συγγραφέα. Δηλώνουν την παρεμβολή ενός τρίτου προσώπου που έρχεται να αποφασίσει ποια πληροφορία είναι τόσο σημαντική ώστε να συμπεριληφθεί στο τεχνητό κείμενο και μετά με ποιο τρόπο. Οι σύγχρονοι βιβλιοθηκονόμοι παράγουν «μεταδεδομένα», διαμορφώνουν λήμματα και καταλόγους OPAC που επίσης δηλώνουν τη διαδικασία αποτύπωσης που γίνεται μετά και πέρα από τον αρχικό συγγραφέα. Επίσης, έρχονται να αποφασίσουν με βάση κάποιες τεχνικές, ποιες πληροφορίες είναι σημαντικές και θα αποτυπωθούν στον κατάλογο και ποια

νοήματα πρέπει να αποδοθούν για να δώσουν θεματική πρόσβαση στο κείμενο ή στο οποιοδήποτε τεκμήριο επεξεργάζονται.

Ας δούμε όμως ποιες ακριβώς ήταν οι διαδικασίες στην εποχή των Αλεξανδρινών:

Αρχικά γίνεται εντοπισμός των πληροφοριών που θα αποτυπωθούν από κάθε πάπυρο. Ξεχωρίζονται τα επιμέρους κεφάλαια και τα τμήματα που αποτελούν αυτοτελή κομμάτια γνώσης και που μπορούν εν δυνάμει να αποτελέσουν κομμάτια ενός νέου έργου που θα ονομαστεί «Εκλογαί» ή «Συλλογαί». Μπορούμε να υποθέσουμε με βάση τις συλλογές που έχουν διασωθεί ότι αυτά τα κομμάτια είναι σημεία των κειμένων που περιείχαν γεγονότα, διατύπωση απόψεων, λέξεις, αστρονομικές μετρήσεις, γεωγραφικές παρατηρήσεις, αριθμητικά δεδομένα.

Στη συνέχεια γίνεται «ανασύνθεση» των πληροφοριών αυτών, όπου ο συγγραφέας – φιλόλογος – βιβλιοθηκονόμος συνθέτει και επαναδιατυπώνει τις πληροφορίες που συνέλλεξε σε μια προσπάθεια να διαλευκάνει τα νοήματα, να επαναδιατυπώσει τις σκέψεις και τις απόψεις κάποιου άλλου – ήτοι του αρχικού συγγραφέα- να εκφράσει καλύτερα μια γνώμη ή να περιγράψει ένα γεγονός. Το αποτέλεσμα αυτής της παράφρασης αποφέρει αλλοίωση της αρχικής πληροφορίας, ισοδυναμεί με παρέμβαση στην έκφραση και στο νόημα αλλά και στην ουσία των κειμένων. Η επιλογή και η ανασύνθεση των κειμένων από τη μια μεριά συμβάλλουν στην απώλεια πληροφοριών και από την άλλη εξασφαλίζουν μεταφορά πληροφοριών σε νέα υποστρώματα.

Για παράδειγμα, ένα είδος πληροφορίας που χάνεται στις «Συλλογές» είναι η μνεία των αρχικών πηγών που αναφέρουν οι συγγραφείς, από ποιους δηλαδή έχουν τις πληροφορίες που παραθέτουν. Αντίθετα, η σύμπτυξη πληροφοριών στις «Συλλογές» αναδεικνύει αποτελεσματικούς τρόπους για την παράθεσή τους. Μια τέτοια προσπάθεια αποτελούν οι περιλήψεις που εξακολουθούν να είναι σε χρήση μέχρι σήμερα. Από την άποψη αυτή οι διαδικασίες ανασύνθεσης των κειμένων αναδεικνύουν νέα γραμματειακά είδη όπως τα «υπομνήματα» και τις περιλήψεις.

Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι αρκετά από τα έργα των αρχαίων κλασικών διασώθηκαν ακριβώς από αυτές τις πρακτικές αποτύπωσης και ανασύνθεσης των αλεξανδρινών φιλόλογων. Οι πρακτικές ανασύνθεσης των κειμένων με συνοπτικούς και αποτελεσματικούς τρόπους καλούν για τυποποίηση των στοιχείων που καταγράφονται, όπως ποιος (συγγραφέας) και τι (τίτλος) γράφει και ποιο είναι το θέμα (θέμα) του έργου. Στη διαδικασία αυτή μπορούμε να αναγνωρίσουμε τα βασικά βιβλιοθηκονομικά στοιχεία που καταγράφουμε σήμερα σε κάθε είδους κατάλογο. Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι αντίθετα με κάθε σημερινή βιβλιοθηκονομική πρακτική,

οι Αλεξανδρινοί φιλόλογοι εκφράζουν και δικές τους απόψεις για τα έργα που εξετάζουν και στα οποία δημιουργούν πρόσβαση από μια πληθώρα σημείων.

Οι εργασίες αυτές παρουσιάζουν κυρίως θεματική οργάνωση και αποτελούν ένα καλό παράδειγμα θεματικής οργάνωσης της γνώσης. Διακρίνουμε τη δημιουργία λημμάτων. Ένα «λήμμα» της Αλεξανδρινής εποχής περιλαμβάνει τη βιβλιογραφική αναφορά στο αρχικό κείμενο, και ακολουθεί μια σύντομη ανάπτυξη του θέματος που πραγματεύεται οδηγώντας σε περαιτέρω σημεία και αναφορές για το θέμα. Από την άποψη αυτή το «λήμμα» συνδέει το αρχικό κείμενο με άλλα συναφή κείμενα που περιείχε η βιβλιοθήκη και λειτουργεί με τον ίδιο τρόπο όπως ένα θεματικό ευρετήριο σε μια σύγχρονη βιβλιοθήκη. Κάθε λήμμα μπορεί να περιέχει και ομάδες λέξεων με συναφή γραμματικά και εννοιολογικά θέματα και να οδηγεί ή/ και να αναφέρεται σε διαφορετικούς πατύρους⁹. Μερικές από τις κοινές θεματολογίες αποτελούν οι γεωγραφικοί τόποι αλλά και οι φιλοσοφικές έννοιες. Ακόμα, συλλογές που αφορούν φυσική, ζωολογία, φυτολογία κλπ αποτελούν νοηματικές ενότητες. Ιστορικά γεγονότα δείχνουν να οργανώνονται χρονολογικά, ενώ οι χάρτες και οι γεωγραφικές παρατηρήσεις και τα ταξίδια έχουν μια γεωγραφική οργάνωση.

Το αξιοσημείωτο είναι ότι η θεματική οργάνωση των κειμένων της Αλεξανδρινής Βιβλιοθήκης δεν είναι η δημιουργία ενός απλού καταλόγου αλλά η θεματική ανάλυση και ανασύνθεση των πηγών που επιτρέπει τη διαρκή διεύρυνση του ερευνητικού πεδίου και τη διαρκή ταξινόμηση του και συσχετισμό του με νέα ερευνητικά πεδία. Διαγραμματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι η θεματική οργάνωση της Αλεξανδρινής βιβλιοθήκης δεν έχει μόνο κάθετους ιεραρχικούς συσχετισμούς που επιτρέπουν την αναγωγή εργασιών κάτω από μεγάλες επιστημονικές ενότητες αλλά επιτρέπει και την ανάπτυξη παράλληλων συνδέσεων που συσχετίζουν συναφείς νοηματικές ενότητες.

Οι προηγμένες αυτές διαδικασίες σβήνουν μαζί με τις φλόγες της Βιβλιοθήκης της Αλεξάνδρειας και οι φτωχές πρακτικές θεματικής οργάνωσης που ακολούθησαν στα μοναστήρια της Δύσης δεν είναι παρά απλοϊκές κατατάξεις, χωρίς φιλοσοφική υπόσταση ή συνολική θεώρηση της δυναμικής της οργάνωσης της γνώσης. Αντίθετα το Βυζάντιο διατηρεί μεγάλο μέρος της παράδοσης αυτής και λαμπρό παράδειγμα αποτελεί η «Μυριόβιβλος» του Πατριάρχη Φώτιου.

---

⁹ Μια εξαιρετική ανάλυση για την οργάνωση των λημμάτων των Αλεξανδρινών φιλόλογων μπορείτε να βρείτε στο άρθρο του Christian Jacob, "The Library and the Book: Forms of Alexandrian Encyclopedism", *Diogenes* 178, 45:2(Summer1997):63-82.

Ο Φώτιος και οι Βυζαντινοί για τη θεματική οργάνωση της γνώσης

Ο Πατριάρχης Φώτιος αποτελεί τον καθεαυτό συνεχιστή των Αλεξανδρινών φιλολόγων. Η Μυριόβιβλος ή «Βιβλιοθήκη» είναι το έργο του που περιέχει κρίσεις για 280 συγγραφείς της εκκλησιαστικής και της *θύραθεν* παιδείας και αποσπάσματα από έργα τους. Ο Φώτιος κατά το παράδειγμα των Αλεξανδρινών δημιουργεί λήμματα στα οποία δίνει τα βιβλιογραφικά στοιχεία αλλά και μια σύντομη περιγραφή του περιεχομένου του κάθε έργου. Η «Βιβλιοθήκη» είναι αφιερωμένη στον αδελφό του Φωτίου, τον Ταράσιο με σκοπό να μεταδώσει στον αδελφό του τις γνώσεις του από τα βιβλία που κατά καιρούς είχε διαβάσει. Ο στόχος λοιπόν, είναι η διατήρηση της μνήμης των κειμένων και η σύντομη αναπαραγωγή των βασικών στοιχείων των έργων και της μετάδοσης των γνώσεων που περιλαμβάνονται σε αυτά. Παράλληλα, ο Φώτιος επιχειρεί «συνάψεις» δηλαδή σύνδεση των έργων μεταξύ τους με βάση το νοηματικό τους περιεχόμενο. Ο Φώτιος λειτουργεί παράλληλα και ως μέσο ανασύνθεσης των γνώσεων, ως καταγραφέας των στοιχείων τους και πλέον ως μεταφορέας μιας πληροφορίας που σε πολλές περιπτώσεις έχει πλέον εντελώς χαθεί. Η θεματική σύνδεση μεταξύ τους και η θεματική οργάνωση της συλλογής του λειτουργούν με «εγκυκλοπαιδικό» τρόπο.

Από την άποψη αυτή, ο Φώτιος κάνει τις βασικές λειτουργίες ενός βιβλιοθηκονόμου με την καταγραφή και τη θεματική οργάνωση. Έχει όμως συνείδηση της αναγκαιότητας διάσωσης και αποτύπωσης έργων που είναι δυσεύρετα ή χάνονται. Οι εποχή έχει αλλάξει, οι μεγάλες βιβλιοθήκες της αρχαιότητας δεν υπάρχουν ώστε να λειτουργούν ως σημεία συγκέντρωσης της γνώσης. Η έννοια της διάσωσης είναι πολύ πιο ισχυρή από ότι την εποχή των Αλεξανδρινών. Ο Μεσαίωνας, παρά την άνθηση του πρώτου βυζαντινού ουμανισμού εκείνη την εποχή είναι κυρίαρχος σε ότι αφορά το «βιβλίο».

Μέρος Β: Από τις Μοναστικές Βιβλιοθήκες ως τις θεματικές πύλες του Διαδικτύου

Θεματική οργάνωση στις Μοναστικές Βιβλιοθήκες της Δύσης

Οι Βιβλιοθήκες του Δυτικού Κόσμου το Μεσαίωνα δεν έχουν τη λαμπρότητα, τον πλούτο και την αίγλη των βιβλιοθηκών της αρχαιότητας. Η οργάνωση που έφερε τα «λήμματα» των Αλεξανδρινών στη σημερινή αντιμετώπιση των πληροφοριών και στην παραγωγή σύνθετων επιστημονικών «μεταδεδομένων» έχει εξανεμιστεί μαζί με τη στάχτη της Βιβλιοθήκης της Αλεξάνδρειας. Ο Δυτικός μεσαίωνας έχει περιορισμένα θέματα, στενόμυαλες προσεγγίσεις και δεν δείχνει δυσκολεύεται να βρει την πληροφορία στην καταγεγραμμένη γνώση που διαθέτει για τον απλούστατο λόγο ότι η καταγεγραμμένη γνώση είναι λίγη. Είναι μια εντυπωσιακή καμπή σε σχέση με τον πλούτο της αρχαιότητας. Τα μοναστήρια αριθμούν λίγες δεκάδες που φθάνουν μέχρι λίγες εκατοντάδες χειρόγραφα που δεν απαιτούν σύνθετα σχήματα για την αναζήτησή τους ούτε έχουν ανάγκη από σύνδεση των θεμάτων. Ο μεσαιωνικός νους, μέσα στα στενά όρια της θρησκείας δημιουργεί απλούς καταλόγους που αποτυπώνουν συγγραφέα, ένα γενικό θέμα και τη μορφή των τεκμηρίων (πάπυρος ή κώδικας). Οι πίνακες που ακολουθούν είναι οι θεματικοί κατάλογοι τεσσάρων μοναστηριών της Δύσης του Reichenau (822μΧ), του St Riquier (831 μΧ), του St Gaull (9^{ος} αιώνας) και του Μοναστηριού του Bobbio (10^{ος} αιώνας). Οι κατάλογοι προέρχονται από την καταγραφή του Buford Scrivner (1980)¹⁰ και παρατίθενται εδώ συγκριτικά προκειμένου να καταδειχθεί η θεματική οργάνωση των βιβλίων στο δυτικό μεσαίωνα και να γίνει κατανοητή η πολιτιστική και κοινωνική επίδραση στην οργάνωση της γνώσης.

---

¹⁰ B. Scrivner, "Carolingian Monastic Library Catalogs and Medieval Classification of Knowledge", *Journal of Library History*, vol. 15:4 (Fall1980):427-444, <http://www.jstor.org/stable/25541140> . Ανακτήθηκε 29/9/2012.

Κατάλογος του Μοναστηριού Reichenau, 822 μΧ	Κατάλογος του Μοναστηριού St. Riquier, 831μΧ	Κατάλογος του Μοναστηριού St Gall, 9 ^{ος} Αιώνας	Κατάλογος του Μοναστηριού Bobbio, 10 ^{ος} Αιώνας	Σύγχρονη θεματολογία
De libris Veteris ac N. Testamenti Βιβλία της Παλιάς και Καινής Διαθήκης	De libris: libri cononici (One complete Bible, forty manuscripts of various of the Scriptures) Βίβλος και Γραφές	DE LIBRIS VETERIS TESTAMENTL ITEM DE LIBRIS NOVI TESTAMENTL DE LIBRIS BE ATI GREGORH PAPAЕ. Βιβλία της Παλιάς και Καινής Διαθήκης και οι Πράξεις του Πάπα Γρηγόριου		Θρησκεία Γραφές
De opusculis S. AUGUSTINI (Έργα του Αγίου Αυγουστίνου)	De libris S. Augustini (Έργα του Αγίου Αυγουστίνου)	Κατάλογος των έργων του Αγίου Αυγουστίνου	(Έργα του Αγίου Αυγουστίνου)	Θρησκεία Εκκλησιαστική Ιστορία
De opusculis B. HIERONYMI (Έργα του Αγίου Ιερώνυμου)	De libris S. Hieronymi (Έργα του Αγίου Ιερώνυμου)	DE LIBRIS HIERONIMIPRBI (Έργα του Αγίου Ιερώνυμου)	(Έργα του Αγίου Ιερώνυμου)	Θρησκεία Εκκλησιαστική Ιστορία
Έργα του Μεγάλου Γρηγορίου, Λέοντα Α, Κυπριανού, Ευσέβιου Μεγάλου Βασιλείου και Αθανάσιου De opusculis S. AMBROSI (Έργα του Αμβρόσιου)	Έργα του Οριγένη, Ιωάννη Χρυσοστόμου, Κασσιόδωρου, Φουλγένιου και Bede. Ακολουθούν έργα του Γρηγορίου Ναζιανζηνού κ.α.	Έργα των Αμβρόσιου, Πρόσπερου, Bede, Ισιδώρου, Κασσιόδωρου και Ευσέβιου	Item de Eusebii libris. (Έργα του Ευσέβιου)	Θρησκεία Εκκλησιαστική Ιστορία
De vita patrum ζωή των πατέρων της εκκλησίας, αλλά περιέχει και την Καταστροφή της Τροίας, τον Απολλώνιο και ένα βιβλίο Αρχιτεκτονικής,				Θρησκεία Εκκλησιαστική Ιστορία Ιστορία Αρχιτεκτονική
De libris Iosephi Ιστορία των		History (Secular only)		Ιστορία

Εβραίων από τον Ζώσιπο				
Νόμοι Ρωμαϊκοί και Γερμανικοί Κώδικες	Νόμοι	DE LEGIBVS. Νόμοι		Νομική
History and Geography Ιστορία	Pliny the Younger, and a geography.		Item de libris diversorum auctorum. (Έργα διαφόρων)	Φυσική Ιστορία Γεωγραφία Ιστορία
Ιατρική	Ιατρική			Ιατρική
Λειτουργικά βιβλία	De libris sacarii Λειτουργικά Βιβλία (256).			Θρησκεία Λειτουργικά
Έργα του Ιωάννη Χρυσοστόμου, Ωρόσιου, Κασσιανού, Ευχαρίωνος, Πρόσπερου, Ισίδωρου της Σεβίλλης, Κασσιόδωρου, Bede και Βοήθιου.		DE LIBRIS DIVERSOVA VCTOR VM (Έργο ανάμικτο, περιλαμβάνει τον Κασσιόδωρο και Βοήθιο.	Έργα του Μεγάλου Γρηγορίου, Αμβρόσιου, Ωριγένη, Κυπριανού και Ισίδωρου της Σεβίλλης	Θρησκεία Εκκλησιαστική Ιστορία Ιστορία
De libris canonum (Canon law)	De canonibus (Canon law)		Item de canonibus. (Canon law)	Νομική
Ομιλίες De regulis Μοναστικοί κανόνες	Ομιλίες Βίοι Αγίων Μοναστικοί Κανόνες	LIBRI GLOSARIVM. (Ομιλίες) DE REGVLIS SCORVPATRV. Μοναστικοί κανόνες και μαρτυρολόγιο	Monastic rules Homilies	Θρησκεία Μοναστικοί κανόνες
De passionibus sanctorum Βίοι Αγίων		DE VITA SCOR VM PATR VM. (Βίοι Αγίων) DE VIRTVTIB. SEVPASSIONIB. SCOR.APOSTOLOR. VEL MARTIRV. (Βίοι Αγίων)	Item de vita & passionibus sanctorum Saints' lives (Βίοι Αγίων)	Θρησκεία Βίοι Αγίων
De libris glossarum (Έργα σε διάφορες γλώσσες)	De libris antiquorum qui de gestis regum vel situ terrarum scripse runt Βιβλία των αρχαίων που μιλούν για την ιστορία των βασιλέων και τον κόσμο (Ιστορία του	LIBRI SCOTTICE SCRIPTI. Γραπτά Σκώττων συγγραφέων	Item de libris incertis. Έργα διαφόρων συγγραφέων	Ιστορία

	κόσμου και της εκκλησίας)			
De libris PRISCIANI (Γραμματική και ρητορική)	De libris grammaticorum (Γραμματική και ρητορική) (Priscian, Donatus, Cicero)	DE LIBRIS GRAMATICE ARTIS. (Γραμματική και ρητορική)	(Γραμματική και ρητορική)	Γραμματική Ρητορική
(Χριστιανική ποίηση) (Juvencus, Sedulius, Prosper, Aldhelm, Κοσμική (λαϊκή) ποίηση Αινιάδα του Βιργιλίου και τα ποιήματα του Aldhelm	Ποίηση Πρόσπερου, Βιργιλίου και Aldhelm	DE LIBRIS ALCHUUNI. Ποίηση Alcuin Ψαλμοί DE METRIS. Aldhelm	Ποίηση	Ποίηση

Πίνακας 2: Μοναστικοί κατάλογοι και η θεματική τους οργάνωση

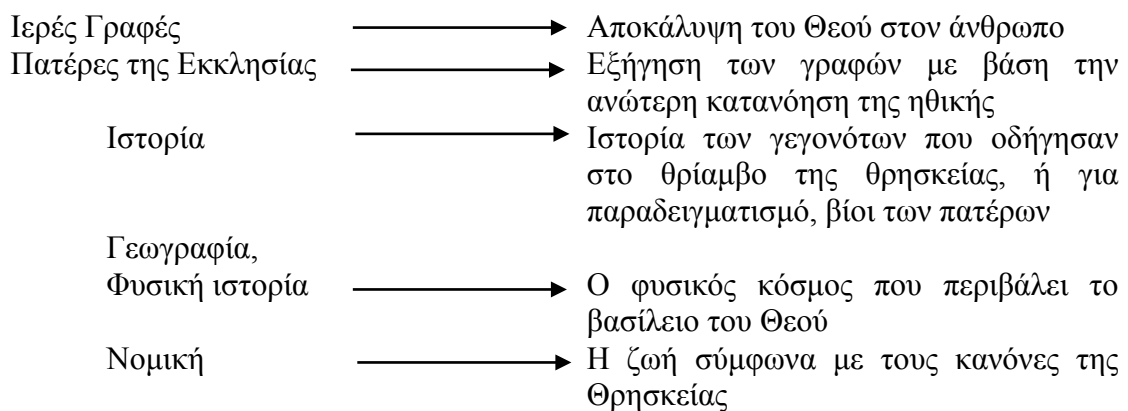
Ο παραπάνω πίνακας δείχνει τη λογική οργάνωσης μιας μοναστικής βιβλιοθήκης τον 9^ο με 10^ο αιώνα και αποτυπώνει τα ενδιαφέροντα και το θεματικό περιεχόμενο των έργων. Η αποτύπωση των θεμάτων στην τελευταία στήλη επιχειρεί να παρουσιάσει το πώς ένας σύγχρονος βιβλιοθηκονόμος θα αποτύπωνε τα θέματα των βιβλίων που βρίσκονται στους καταλόγους. Τα βιβλία ομαδοποιούνται στους καταλόγους κατά ενότητες θρησκευτικές που συμπυκνώνουν τους Βίους των Αγίων και των Μαρτύρων, τα Λειτουργικά Βιβλία, τις Γραφές και την Εκκλησιαστική Ιστορία. Η θρησκεία είναι κυρίαρχη και είναι η μόνη που παρουσιάζει υποδιαίρεσεις. Οι λοιπές, λίγες επιστήμες που εκπροσωπούνται παρουσιάζονται είτε σε αυτόνομα έργα είτε ως μέρη ενός μεγαλύτερου κώδικα που μπορεί να περιλαμβάνει θρησκευτικά ή άλλα έργα.

Η ανάπτυξη της θεματολογίας της θρησκείας επιτρέπει υποδιαίρεσεις ενώ αντίθετα η μικρή εκπροσώπηση των άλλων επιστημών αφήνει μια γενική ενότητα για την καθεμία. Η οργάνωση της γνώσης και η θεματική πρόσβαση την εποχή του Μεσαίωνα είναι ιδιαίτερα απλοποιημένη. Ο συγγραφέας, και ένας γενικός προσδιορισμός του θέματος που ενέχει θέση τίτλου αποτυπώνει όλα τα στοιχεία που αναζητά ο μεσαιωνικός αναγνώστης. Οι τίτλοι των έργων εκφράζουν το νοηματικό περιεχόμενο και δίνονται αποκλειστικά για αυτό το σκοπό. Για παράδειγμα, το έργο De Regulis περιλαμβάνει τους «κανόνες» και εννοείται της μοναστικής ζωής καθώς η θρησκεία προέχει και επιπλέον η βιβλιοθήκη είναι μέρος του μοναστηριού.

Ο Β. Scrivner (1980)¹¹ παρουσιάζει τη φιλοσοφία οργάνωσης της γνώσης στα μοναστήρια του Μεσαίωνα, με βάση την κοινωνική και την πολιτισμική θεώρηση της εποχής. Η οργάνωση των κωδίκων και η δημιουργία των καταλόγων έχουν τη ρίζα τους στην χριστιανική αντίληψη της τάξης του κόσμου και τη βάση της χριστιανικής θρησκείας που αποτελούν οι γραφές. Η μοναστική ζωή στρέφεται γύρω από τις γραφές και τις επιταγές τους και η ζωή ολόκληρη υπακούει στους νόμους και στα πιστεύω της θρησκείας.

Η επιστήμη είναι αποκλειστικά στην υπηρεσία της θρησκείας και κάθε απόκλιση είναι αμαρτία και επισύρει ποινή. Οι μοναχοί επιλέγουν τη μοναστική ζωή, ώστε να μπορούν να έχουν πρόσβαση στο βιβλιακό πλούτο του μοναστηριού και η καθημερινότητά τους στρέφεται γύρω από την ανάγνωση των γραφών, την προσευχή που είναι πάλι μέρος των βιβλίων και τη λειτουργία που εκφράζεται μέσα από μια ολόκληρη ομάδα βιβλίων του καταλόγου. Στο τέλος των καταλόγων αυτών βλέπουμε τις ενότητες της γραμματικής, της ρητορικής και της ποίησης που η μεν γραμματική και ρητορική υποστηρίζει την ικανότητα της ανάγνωσης και κατανόησης των ιερών κειμένων η δε ποίηση υποστηρίζει την προσευχή και τη λειτουργία. Η ιστορία είναι κυρίως εκκλησιαστική και η «κοσμική» ιστορία στοχεύει και πάλι στην ανάδειξη της υπεροχής των χριστιανικών λαών έναντι των «απίστων» ή στην γραφή της ιστορίας από την κτίση του κόσμου, ώστε αυτό να καταδεικνύει το μεγαλείο του Θεού. Η κοσμοθεωρία λοιπόν του Χριστιανισμού επηρεάζει τη θεματική οργάνωση των βιβλίων.

Ένα ταξινομικό σχήμα που εκφράζει τη θεματική οργάνωση των βιβλίων σε ένα μοναστήρι του Μεσαίωνα θα μπορούσε να δείχνει ως εξής:

¹¹ B. Scrivner, "Carolingian Monastic Library Catalogs and Medieval Classification of Knowledge", *Journal of Library History*, vol. 15:4 (Fall1980):440, <http://www.jstor.org/stable/25541140>
Ανακτήθηκε 29/9/2012.

Γραμματική, Ρητορική και
ποίηση

→ Μελέτη της γλώσσας, πρόσβαση στη
θρησκευτική γραμματολογία

Σχήμα 1. Ταξινόμικό σχήμα στις μοναστικές βιβλιοθήκες του μεσαίωνα

Οι Ιερές Γραφές παραμένουν στην κορυφή του ταξινόμικού σχήματος καθώς αποτελούν τη βασική πηγή της γνώσης, ενώ όλες οι υπόλοιπες κατηγορίες εξυπηρετούν την αρχική. Οι λοιπές επιστήμες αποτελούν υποενότητες της αρχικής. Η έννοια της θρησκείας με τον τρόπο που την εννοούμε σήμερα, που περιλαμβάνει όλες τις θρησκείες και πέρα από το Χριστιανισμό, είναι σχεδόν ασύλληπτη για το μεσαιωνικό μοναχό. Ολοκληρώνοντας την ενότητα αυτή, επισημαίνεται ότι η οργάνωση της γνώσης σε θεματικές ενότητες, η δημιουργία υποδιαιρέσεων και η ανάπτυξη ταξινόμικών σχημάτων αποτελεί έκφραση του πολιτισμικού και κοινωνικού γίνεσθαι της κάθε εποχής.

Βιβλιοθήκες 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα: θεματική οργάνωση των βιβλίων

Η θεματική οργάνωση στις βιβλιοθήκες είναι τόσο παλιά όσο και η απαρχή τους ως μεγάλοι οργανισμοί που συγκεντρώνουν την καταγεγραμμένη γνώση. Όσο μεγάλωναν οι βιβλιοθήκες, τόσο μεγαλύτερη γινόταν η αναγκαιότητα οργάνωσής τους χρησιμοποιώντας ένα σύστημα που να επιτρέπει την άμεση εύρεση ενός βιβλίου. Αυτό έπρεπε να γίνεται όχι μόνο με βάση το συγγραφέα ή τον τίτλο του, αλλά κυρίως με βάση το θέμα του. Καθώς ο όγκος της καταγεγραμμένης γνώσης μεγάλωνε με γρήγορους ρυθμούς – ιδιαίτερα μετά την ανακάλυψη της τυπογραφίας- το μέγεθος είναι τέτοιο που δεν μπορεί πλέον ο ανθρώπινος νους να έχει τον έλεγχο του «που είναι τι». Η ανάγκη για την οργάνωση αυτού του αυξανόμενου κεφαλαίου γνώσης και την εξασφάλιση ότι η πληροφορία που υπάρχει για ένα θέμα είναι διαθέσιμη αποτέλεσε και αποτελεί τη βασική δομή της θεματικής οργάνωσης.

Στην προσπάθεια αυτή, οι βιβλιοθήκες ανέπτυξαν τα πρώτα συστήματα που αποσκοπούσαν στην οργάνωση της γνώσης. Τα συστήματα αυτά γνωστά και ως ταξινόμικά συστήματα οργανώνουν τη γνώση σε μεγάλες θεματικές ενότητες, δημιουργούν υποδιαιρέσεις και υποδιαιρέσεις των υποδιαιρέσεων και επιδιώκουν

συσχετισμούς μεταξύ των κατηγοριών ώστε να επιτυγχάνονται συνδυασμοί. Στο Κεφάλαιο 2 αναφέρονται τα ταξινομικά συστήματα και οι βασικές δομές τους και αναπτύσσεται ο τρόπος με τον οποίο λειτουργούν σε σχέση με τη θεματική οργάνωση και τη θεματική πρόσβαση που εξυπηρετούν.

Οι βιβλιοθήκες χρησιμοποίησαν την οργάνωση των επιστημών σε κατηγορίες και ομάδες για να δημιουργήσουν αντίστοιχες κατηγορίες του υλικού τους. Ωστόσο υπήρχαν περιπτώσεις που μια επιστήμη διέτρεχε δύο ή τρεις ή και περισσότερες θεματικές κατηγορίες, ή απλά δεν εντασσόταν σε κάποια από τις παραδεδεγμένες επιστημονικές κατηγορίες. Για το λόγο αυτό, αναπτύχθηκαν σύνθετα συστήματα που περιγράφονται στη συνέχεια. Τα συστήματα αυτά κυριάρχησαν στις βιβλιοθήκες για πάνω από 100 χρόνια.

Οι βιβλιοθήκες του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα είναι περήφανες για τους καταλόγους τους που δίνουν συγγραφείς, τίτλους και θέματα παρουσιασμένα αρχικά σε μακριές λίστες εννοιών, στη συνέχεια σε βιβλιογραφικές κάρτες και τέλος σε βάσεις δεδομένων που αντέγραφαν με θρησκευτική ευλάβεια τη δομή και την παρουσίαση των καρτών του καταλόγου. Οι θεματικοί κατάλογοι ήταν πάντα οι μεγαλύτεροι καθώς για κάθε βιβλίο, μπορεί να δινόταν παραπάνω από ένα θέμα και στα τέλη του 20^{ου} αιώνα γέμιζαν ολόκληρες αίθουσες.

Τα θέματα παρουσιάζονται αλφαβητικά και δημιουργούνται παραπομπές για να κατευθύνουν τον αναγνώστη από λέξεις που δε χρησιμοποιούνται σε αυτές που θεωρούνται δόκιμες και χρησιμοποιούνται.

Η ίδια εποχή, είναι η εποχή της ανάπτυξης των μεγάλων ταξινομικών συστημάτων που στοχεύουν στην οργάνωση και στους συσχετισμούς των θεμάτων αλλά και στη δημιουργία κωδικών που αναγράφονται στις ράχες των βιβλίων και εξασφαλίζουν σε κάθε βιβλίο ένα μοναδικό (ή σχεδόν μοναδικό) αριθμό για να τοποθετηθούν με μια λογική σειρά στα ράφια. Η σειρά αυτή αντιστοιχεί με το νόημά τους.

Οι βιβλιοθήκες γίνονται υπερμεγέθεις αριθμώντας εκατομμύρια τίτλους και τα ράφια μετριοούνται πλέον με χιλιόμετρα. Ο βιβλιοθηκονόμος δεν είναι ένας αλλά ομάδα ατόμων με εξειδικεύσεις. Η εύρεση ενός βιβλίου με βάση το θέμα γίνεται πρωταρχικής σημασίας. Ο αναγνώστης αλλά και ο βιβλιοθηκονόμος μπορεί να αναζητά ή να διαθέτει ένα βιβλίο, αλλά να μην ξέρουν ή να μη θυμούνται ότι υπάρχει. Ο ανθρώπινος νους δεν μπορεί να συγκρατήσει όλη αυτή την πληροφορία. Η ανάγκη ανάπτυξης αποδοτικών συστημάτων ήταν επιτακτική.

Η εποχή αυτή συμπίπτει και με την ανάπτυξη της βιβλιοθηκονομίας ως επιστήμης και την εισαγωγή των σπουδών στα πανεπιστήμια της εποχής.

Για τη θεματική οργάνωση της γνώσης λοιπόν, αναπτύσσονται διάφορα συστήματα που αντικατοπτρίζουν διαφορετικές κοσμοθεωρίες, γλώσσες, κοινωνικές και πολιτισμικές δομές. Καθεμία από αυτές τις θεωρίες αντιμετωπίζει την πρόκληση της θεματικής οργάνωσης από διαφορετική σκοπιά και κυρίως θα δούμε ότι υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις από τους επιστήμονες και διαφορετικές από τους βιβλιοθηκονόμους.

Οι βιβλιοθηκονόμοι έχουν ως στόχο την εξυπηρέτηση των συλλογών των βιβλιοθηκών και την ίση αντιμετώπιση όλων των επιστημών, ενώ οι επιστήμονες κάθε κλάδου αντιμετωπίζουν την οργάνωση της γνώσης μέσα από το γνωσιακό κατεστημένο του κλάδου τους και την εξυπηρέτηση συγκεκριμένων επιστημονικών θεματικών ενοτήτων. Η δουλειά των βιβλιοθηκονόμων διέπεται από πρότυπα και τυποποίηση και η δουλειά των επιστημόνων από την εις βάθος έρευνα και την ανάπτυξη του νοηματικού περιεχομένου σε ελεύθερες δομές. Η οργάνωση της γνώσης των βιβλιοθηκονόμων χαρακτηρίστηκε πολλές φορές ως μια «πρακτική» και όχι ως επιστήμη. Ωστόσο, το να μπορέσει το ανθρώπινο μυαλό να φτάσει στην οργάνωση της γνώσης με ακρίβεια, τυποποίηση και πληρότητα, απαιτεί βαθιά γνώση της λειτουργίας του ανθρώπινου μυαλού, γνώση των επιστημών και συνολική θεώρηση του κόσμου των επιστημών.

Οι βιβλιοθηκονόμοι του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα ανέπτυξαν διάφορα συστήματα με μεγαλύτερη ή μικρότερη αποτελεσματικότητα. Στη διαδικασία αυτή χρησιμοποίησαν τη διαθέσιμη τεχνολογία όσο το δυνατόν περισσότερο γνωρίζοντας ότι είχαν ένα ικανό σύμμαχο στη διαχείριση μεγάλων όγκων πληροφοριών και επαναλαμβανόμενων εργασιών. Με βάση αυτά ανέπτυξαν την τυποποίηση στη διαχείριση της γνώσης που οι επιστήμες είχαν ανάγκη.

Οι κυριότερες θεωρίες που αφορούν τη θεματική οργάνωση της γνώσης είναι αυτές του Melvil Dewey (1851-1931) και του Henry Bliss (1870-1955). Ο Dewey δεν αναλώνεται σε θεωρητικές προσεγγίσεις για την οργάνωση της γνώσης και προτείνει 10 μεγάλες θεματικές κατηγορίες. Οδηγός στην ανάπτυξή τους δεν είναι η ανάπτυξη και η εξέλιξη των επιστημών, αλλά αντίθετα οι μεγάλες συλλογές της βιβλιοθήκης που είχε το τιτάνιο έργο να οργανώσει. Ο Dewey¹² εστιάζει στο να αναπτύξει ένα σύστημα που να μπορεί να εφαρμοστεί σε όλες τις βιβλιοθήκες, να εξυπηρετήσει συλλογές και πάνω από όλα να είναι αυστηρά τυποποιημένο. Διαγραμματικά:

Συλλογή Βιβλιοθήκης $\implies$ Ταξινομικό Σύστημα $\implies$ Οργάνωση επιστήμης

Το ενδιαφέρον του Dewey ξεκινάει από τις συλλογές των βιβλιοθηκών και η βαρύτητά του είναι εκεί και όχι στη φυσική εξέλιξη ενός επιστημονικού κλάδου και στην ανάπτυξή του.

¹² <http://www.oclc.org/dewey/resources/biography/>

Αντίθετα, η θεωρία του Henry Bliss¹³ στρέφεται αρχικά στις επιστήμες και στη φύση των επιστημών και στο πως αυτές εξελίσσονται και πιστεύει ότι η οργάνωση των επιστημών στις βιβλιοθήκες πρέπει να αντικατοπτρίζει αυτή τη φυσική ροή των πραγμάτων. Η έμφασή του είναι διαφορετική. Διαγραμματικά:

Φύση της επιστήμης $\implies$ Ταξινόμικό Σύστημα $\implies$ Συλλογή Βιβλιοθήκης

Κατά τον Bliss, η συλλογή της βιβλιοθήκης πρέπει να εκφράζει τη γνώση όπως αυτή απορρέει από τη φύση της επιστήμης και αυτή να καθοδηγεί την ταξινόμηση και κάθε είδους οργάνωσή της. Η θεματική οργάνωση της γνώσης, κατά τον Bliss, πρέπει να είναι λογική και να παρακολουθεί την επιστημονική και φυσική ροή των θεμάτων, ώστε να είναι και επιστημονικά αποδεκτή. Ο Bliss κριτικάρει το ταξινόμικό σύστημα του Dewey και το χαρακτηρίζει ως μη αποδεκτό, ακριβώς γιατί μέσα στο σύστημα αυτό δεν διακρίνεται η φυσική εξέλιξη των επιστημών. Αυτή βέβαια η θεωρία, προϋποθέτει ότι οι βιβλιοθηκονόμοι πρέπει να γνωρίζουν καλά τη φύση κάθε επιστήμης που φιλοξενεί η βιβλιοθήκη. Η επίδραση αυτής της θεωρίας στην εκπαίδευση των βιβλιοθηκονόμων υπήρξε μεγάλη, αλλά αναποτελεσματική. Ο Bliss πιστεύει επίσης ότι το περιβάλλον και οι κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες επηρεάζουν την οργάνωση της γνώσης, κάτι που ήδη έχουμε δει και στις προγενέστερες θεωρίες. Συγκεκριμένα ο Bliss (1929) αναφέρει στο έργο του *Bibliographic Classification (Βιβλιογραφική Ταξινόμηση)*¹⁴

«Θα μπορούσαμε να ξεχωρίσουμε την οργάνωση των εμπειριών, την οργάνωση της γνώσης, την οργάνωση της σκέψης, την οργάνωση της θέλησης, της πρόθεσης ή της προσπάθειας, την παραδοχή της κοινής σκέψης και της κοινής γνώμης, την παραδοχή της επιστημονικής σκέψης και την παραδοχή της εκπαιδευτικής, της ηθικής και της θεσμικής σκέψης. Για συντομία λοιπόν αναφερόμαστε σε όλα αυτά ως την επιστημονική και εκπαιδευτική παραδοχή.»

Ο Bliss τοποθετεί την οργάνωση της γνώσης στο επιστημονικό, κοινωνικό, πολιτιστικό και ηθικό γίγνεσθαι. Μετατρέπει δηλαδή, την οργάνωση των θεματικών εννοιών σε μια διαδικασία αναπόσπαστη από το επιστημονικό και κοινωνικό περιβάλλον της. Αυτό, καίτοι έχει ισχυρές επιστημονικές και θεωρητικές ρίζες δεν επεκράτησε των διαχειριστικών συστημάτων του Dewey ή των διαχειριστικών συστημάτων του LC, ούτε των τεχνολογικά

¹³ Vanda Broughton. Henry Evelyn Bliss: the other immortal, or a prophet without honour? *Journal of Librarianship and Information Science* 2008 40: 45. DOI: 10.1177/0961000607086620.

¹⁴ H. Bliss, *Bibliographic Classification*, 1929, p. 16. Ελεύθερη μετάφραση από το πρωτότυπο.

αναπτυσσόμενων οντολογιών. Ωστόσο, αποτελεί τη συνέχιση των θεωριών της οργάνωσης της γνώσης των Αλεξανδρινών και του Αριστοτέλη.

Το Διαδίκτυο και η αμφισβήτηση της θεματικής οργάνωση: το φαινόμενο Google

Η σημερινή τεχνολογική εξέλιξη δημιουργεί μια νέα πραγματικότητα. Οι χρήστες των βιβλιοθηκών βρίσκουν πλέον τις πληροφορίες ή και τα βιβλία που θέλουν έξω και πέρα από τους καταλόγους των βιβλιοθηκών. Θεματικοί και άλλοι κατάλογοι αντιμετωπίζονται πλέον ως η «τελευταία» λύση αφού έχουν εξαντληθεί οι άμεσα διαθέσιμες πηγές του διαδικτύου. Η χρήση των ισχυρών μηχανών αναζήτησης όπως το Google επιτρέπει σε κάθε χρήστη από οποιαδήποτε γλώσσα, οποιοδήποτε σημείο και με οποιοδήποτε εκπαιδευτικό επίπεδο να ψάχνει και να ανακτά πληροφορία που είναι διαθέσιμη τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή και ανταποκρίνεται στις συγκεκριμένες παραμέτρους που έχει θέσει αυτός που αναζητά. Από την άποψη αυτή η Google επιτυγχάνει την ένταξη του πληροφοριακού γίνεσθαι στη θεωρία του Bliss που την τοποθετεί μέσα στο κοινωνικό, εκπαιδευτικό και πολιτιστικό περιβάλλον. Επιτυγχάνει την προσπάθεια των Αλεξανδρινών να συνδέουν την πληροφορία με βάση το νοηματικό της περιεχόμενο χωρίς στεγανά όρια μεταξύ των επιστημών.

Αυτό όμως που δεν επιτυγχάνει είναι την ακρίβεια και την απόλυτη ανταπόκριση στις ζητούμενες πληροφορίες που επετύγχαναν τα ταξινομικά συστήματα τύπου Dewey που οργάνωναν τις συλλογές των βιβλιοθηκών μέσα σε θεματικές ενότητες και κατηγορίες. Επετύγχαναν την προσέγγιση του ειδικότερου πλοηγώντας το χρήστη από το γενικό στο ειδικό, με διαδοχικά εξειδικευόμενα βήματα και καθοδηγούσαν με ακρίβεια στη ζητούμενη πληροφορία.

Η τεχνολογία σήμερα κοιτάζει προς τη δόμηση αυτών των σχημάτων και δημιουργεί οντολογίες και ταξινομίες που θα επιτυγχάνουν τα ίδια αποτελέσματα.

Η δυνατότητα ανάρτησης και ανάκτησης πληροφοριών από πλήρη κείμενα δίνει τη δυνατότητα προσέγγισης του νοηματικού περιεχομένου ενός τεκμηρίου χωρίς τη χρήση των διαδικασιών της θεματικής πρόσβασης. Όταν η Google μπορεί να αποδώσει τη ζητούμενη πληροφορία με την απλή πληκτρολόγηση ενός θέματος σε φυσική γλώσσα και με οποιοδήποτε τρόπο κάτι έχει γραφεί, ακόμα και ανορθόγραφο ή αμφίβολης γλωσσικής προέλευσης, τότε σε τι αλήθεια χρησιμεύει η θεματική οργάνωση της γνώσης και η κοπιώδης εργασία της ανάλυσης των νοημάτων των

τεκμηρίων και της απόδοσης θεμάτων που να ταιριάζουν; Σε τι χρησιμεύει η ανάπτυξη πολύπλοκων συστημάτων θεματικής πρόσβασης για την οργάνωση της γνώσης και η χρήση σύνθετων ταξινομικών συστημάτων που μας επιτρέπουν την τοποθέτηση των τεκμηρίων στο σωστό σημείο;

Αρκετοί επιστήμονες υποστήριζαν και υποστηρίζουν ότι στη «μετά τη Google εποχή» οι διαδικασίες αυτές είναι άχρηστες. Η συνεχής ανάπτυξη και βελτίωση των υπηρεσιών αναζήτησης της Google δίνει δυνατότητες ανταπόκρισης με μεγαλύτερη ακρίβεια από ότι εδώ και δέκα χρόνια. Η δυνατότητα να ανακτά και να ιεραρχεί τα αποτελέσματα της αναζήτησης με ποσοστό συνάφειας και να επανέρχεται στο χρήστη με δυνατότητα διόρθωσης της έρευνας και σχετικές εναλλακτικές προτάσεις ακυρώνουν σε μεγάλο βαθμό τη χρήση των συστημάτων θεματικής πρόσβασης. Ήδη από τη δεκαετία του 1990 οι επιστήμονες της πληροφόρησης αμφισβήτησαν την αναγκαιότητα των συστημάτων και ενστερνίστηκαν τις νέες τεχνολογίες που ξαφνικά απελευθέρωναν το επάγγελμα από μια σειρά κοπιωδών διαδικασιών και έδιναν χώρο για την ανάπτυξη άλλων δραστηριοτήτων. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε την άποψη της K. Sparck Jones (2005)¹⁵ η οποία γράφει: «η λειτουργία της Google στη συνάφεια των αποτελεσμάτων ουσιαστικά ακυρώνει κάθε ανάγκη για την οργάνωση θεματικής πρόσβασης». Αναφέρουμε δε το απόσπασμα από το άρθρο του G. Salton (1996)¹⁶ «το να λειτουργούμε, σαν να έχουμε κολλήσει στο 19^ο αιώνα με ελεγχόμενα λεξιλόγια, θησαυρούς και όλες τις συναφείς κακομοιριές, σίγουρα δεν προσθέτουμε κάτι στο σύγχρονο επιστημονικό πεδίο της πληροφόρησης». Η γλώσσα του είναι σκληρή και απόλυτη και πριν υιοθετήσουμε την άποψη του θα πρέπει να εξετάσουμε αν οι αλγόριθμοι, πάνω στους οποίους στηρίζεται η Google είναι κατά 100% αποτελεσματικοί. Είναι επίσης, μια διαδικασία που θα πρέπει να ελέγξουμε το κατά πόσο οι μηχανές που έχουμε δημιουργήσει μας έχουν υποκαταστήσει τόσο επαρκώς ώστε να μη χρειάζεται να κάνουμε πια τη συγκεκριμένη εργασία. Θα πρέπει να αντιμετωπίσουμε την πραγματικότητα αυτή με ανοιχτό μυαλό και έτοιμοι να «χτίσουμε» πάνω στη δυνατότητα που μας δίνουν οι υπολογιστές ώστε να δημιουργήσουμε νέους τρόπους ανάκτησης πληροφοριών και σύνδεσης των επιστημονικών πεδίων.

---

¹⁵ Sparck Jones, K. (2005), "Revisiting classification for retrieval", *Journal of Documentation*, Vol. 61 No. 5, pp. 598-601

¹⁶ Salton, G. (1996), "Letter to the editor. A new horizon for information science", *Journal of the American Journal for Information Science*, Vol. 47 No. 4, p. 333.

Κοιτάζοντας με περισσότερη προσοχή την μηχανή αναζήτησης Google διαπιστώνουμε ότι:

Η ανάκτηση της επιθυμητής πληροφορίας είναι σχεδόν πάντα εφικτή

Η ανάκτηση έγκυρης πληροφορίας είναι αμφίβολη

Η ανάκτηση συναφών και συνδεδεμένων πληροφοριών είναι πολύ ικανοποιητική

Η ανάκτηση ομαδοποιημένης πληροφορίας είναι εφικτή αλλά χωρίς συνειδητή ομαδοποίηση συναφών ή συσχετιζόμενων τεκμηρίων. Αυτό εξυπηρετείται κυρίως μέσα από δομημένα ηλεκτρονικά τεκμήρια που διαθέτουν «υπερσυνδέσεις» (hyperlinks) που θυμίζουν τα υπομνήματα των Αλεξανδρινών.

Η επιστήμη της πληροφόρησης υπηρετείται σίγουρα πολύ καλύτερα από ότι στο παρελθόν και έχει στη διάθεσή της εργαλεία που δεν είχε ποτέ πριν.

Ωστόσο, η ένταξη των τεκμηρίων σε θεματικές κατηγορίες που δεν αναφέρονται απαραίτητα μέσα στα κείμενα, εξακολουθεί να δημιουργεί την ανάγκη της ταξινόμησης. Οι βιβλιοθήκες προσπαθώντας σήμερα να καλύψουν αυτό το κενό, αλλά και να δημιουργήσουν υποκατάστατα των ταξινομικών συστημάτων που δεν θα απαιτούν χρόνο και εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό, χρησιμοποιούν τεχνολογικές εφαρμογές που προσομοιάζουν ταξινομικές διαδικασίες. Για παράδειγμα, η σηματοδότηση (tagging) λέξεων που αντιπροσωπεύουν θεματικές κατηγορίες ή έννοιες είναι μια κοινή πρακτική. Το θέμα αυτό αναπτύσσεται παρακάτω στο Κεφάλαιο 5.

Άλλες τεχνικές, είναι η ανάπτυξη συστημάτων θεματικής πρόσβασης που γίνονται αυτόματα από τους υπολογιστές, όπως οι οντολογίες και τέλος ο συνδυασμός τεχνολογικών εφαρμογών και ανθρώπινης νοημοσύνης για τη δημιουργία των «υπέρ συστημάτων» θεματικής οργάνωσης όπως οι θεματικές χαρτογραφήσεις δείχνουν ότι θα αποτελέσουν το μέλλον της θεματικής οργάνωσης στο ψηφιακό περιβάλλον.

Τα συστήματα αυτά εξετάζονται στα επόμενα κεφάλαια.

Βιβλιογραφία

Αριστοτελικός Όμιλος Αθηνών.

http://www.aoa.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=28&Itemid=62

(Ανακτήθηκε 29 Σεπτεμβρίου 2012).

Αριστοτέλης, <http://el.wikipedia.org/wiki/Αριστοτέλης/> (Ανακτήθηκε 29 Σεπτεμβρίου 2012).

- Αριστοτέλης. <http://www.mikrosapoplous.gr/dl/dl05.html#aristotelis> παρ. 22-27. (Ανακτήθηκε 29 Σεπτεμβρίου 2012).
- Bliss, H. (1929) *Bibliographic Classification*, 1929, p. 16
- Boyne, Roy (2006). “Classification” *Theory, Culture & Society*. (SAGE Publications, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi) Vol. 23(2–3): 21–50. DOI: 10.1177/0263276406062529.
- Broughton, Vanda (2008). “Henry Evelyn Bliss: the other immortal, or a prophet without honour?” *Journal of Librarianship and Information Science* 2008 40: 45. DOI: 10.1177/0961000607086620.
- Guthrie, Lawrence Simpson II. (2003) “Monastic Cataloging and Classification and the Beginnings of “Class B” at The Library of Congress” *Cataloging & Classification Quarterly* Vol. 35, No.3/4, 2003, pp. 447-465.
- Hjørland, Birger (2011). “Is classification necessary after Google?” *Journal of Documentation*, vol. 68 No. 3, 2012, pp. 299-312. DOI 10.1108/00220411211225557.
- Jacob, Christian (1997). “The Library and the Book: Forms of Alexandrian Encyclopedism”, *Diogenes* 178, 45:2(Summer1997):63-82.
- Labarrière, Jean-Louis (1997). “The Articulation and Hierarchy of Knowledge in Aristotle’s Thought” *Diogenes* 178 vol. 45:2, Summer 1997, p. 23- 31. London, Thousand Oaks, CA and New Delhi. Vol. 23(2–3): 21–50. DOI: 10.1177/0263276406062529.
- OCLC. Melvil Dewey. <http://www.oclc.org/dewey/resources/biography/> (Ανακτήθηκε 30 Σεπτεμβρίου 2012).
- Salton, G. (1996). “Letter to the editor. A new horizon for information science”, *Journal of the American Journal for Information Science*, Vol. 47 No. 4, p. 333.
- Scrivner, B. (1980) “Carolingian Monastic Library Catalogs and Medieval Classification of Knowledge”, *Journal of Library History*, vol. 15:4 (Fall1980):440 <http://www.jstor.org/stable/25541140>. (Ανακτήθηκε 29 Σεπτεμβρίου 2012).
- Sparck Jones, K. (2005), “Revisiting classification for retrieval”, *Journal of Documentation*, Vol. 61 No. 5, pp. 598-601.